

AVDETİLİKTEN İHTİDÂ EDEN SELANIKLI BİR KIZIN EVLİLİĞİ

*Hayrullah CENGİZ**

ÖZET

Makalede, 19. Yüzyılın son çeyreğinde Selanik'teki Avdetî cemaatine mensup Rabia Hanım ile âşığı Müslüman bir genç olan Feyzullah Efendi arasında geçen ve neticede evlilikle sonuçlanan bir kaç aylık olayın ilginç hikâyesi anlatılmaktadır. Osmanlı Devleti resmî makamları ve üst düzey bürokrasinin de müdahil olduğu bu hadise, iki kişi arasında geçen basit bir gönül ilişkisinden çok, Avdetîlerin Osmanlı hukuk ve toplumsal sistemindeki yerlerinin tesbiti ve devletin bu cemaate resmî yaklaşımını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Selanik, Avdetîler (Dönmeler), Rabia Hanım, Ali Rıza Efendi, Hacı Feyzullah Efendi, Derviş Paşa, II. Abdülhamid, Şeyhülislâmlık.

İlk Müslüman-Avdetî (Dönme, Sabetayist) evliliğinin Zekeriya Sertel ile Sabiha Zekeriya Sertel arasında olduğu bilinir (1915); hatta bu evlilik olayı, zamanında “Dönmelik kast’ına ölüm yumruğu indirmek” şeklinde yorumlanır. Hâlbuki bu olaydan yaklaşık yirmibeş yıl önce gerçekleşmiş bir evlilik hadisesi daha vardır. Bu hadiseyle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde rastladığımız bazı belgeler, hâliyle dikkatimizi çekti.¹

Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki, makalede Avdetîlik tarihine veya inançlarına mümkün mertebe yer verilmeyecektir. Çünkü konumuz bu cemaati değerlendirmek veya sorgulamak değildir. Fakat yeterince açıklayıcı olabilmek için, Sabetaycılık hakkında birkaç satırla da olsa bilgi vermek faydalı olacaktır.

* İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi/Otağtepe-İstanbul
hayrullah.cengiz@kulturturizm.gov.tr

¹ Bu evlilik olayına ait bir belge daha önce yayınlanmıştır. (Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti’nde Yahudiler*, Ankara 1997, s. 93-94; Ahmet Uçar, “Bir Sabetaycının Problemleri Düşünce”, *Tarih ve Düşünce*, Sayı 9, Temmuz 2000, s. 52-53).

Sabetayizm, 17. asırda Sabetay Sevi'nin liderliğinde ilk olarak İzmir'de ortaya çıkmış, daha sonra tüm Yahudi topluluklarına sıçramış, Sevi'yi mesih (kurtarıcı son peygamber) kabul eden, Yahudi Mistizmine (Kabbala) dayanan gizli bir inanç olup, mensupları resmen Müslümanlığı kabul etmiş, fakat kalben Yahudi kalarak özel bir Yahudi cemaati oluşturmuşlardır.² Geçmişte "Avdetîler" bugün ise "Dönmeler", "Sabetayistler" veya "Selanikliler" olarak da tanınmaktadırlar. Sabetayist ailelerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerin en başında Selanik gelmektedir. Selanik şehrinde Osmanlı Devleti'nin fethinden önce az sayıda Yahudi yaşıyordu. 15. asırda Avrupa'da Yahudi aleyhtarlığı ve saldırganlığının yaygınlaşması üzerine bir kısım Yahudiler Osmanlı Devleti'nin izniyle buraya yerleşmişlerdir. Ayrıca Mohaç Meydan Muharebesi'nden (1526) sonra da Budin ve çevresindeki Yahudileri Osmanlı Devleti burada ikamet ettirmişti. 17. asırdaki Sabetay Sevi hareketinden Selanikli Yahudiler de etkilenmiş ve burada yaşayan bir kısım aileler onun takipçisi olmuşlardır.

İşte bu ailelerden Şeşbeşzadelere mensup olan Rabia Hanım, kendi cemaatinden olmayan Hacı Feyzullah Efendi'ye âşık olur. Rabia Hanım'ı kendi rızasıyla evinden kaçırın Feyzullah Efendi'nin karşısına, evden kaçırılmasına ve evlenmesine şiddetle karşı olan kızın babası Ali Rıza Efendi çıkar. Babasının şiddetli muhalefetine rağmen, kızın kaçtığı kişiyle evlenmek istemesi büyük bir mesele hâline gelir. Ama aslında en büyük mesele; kızın avdetî bir aileden olmasına karşın Feyzullah Efendi'nin bu cemaate mensup olmamasıdır. Olay büyür ve durumun nezaketinden dolayı Selanik Valisi'ne yansır. Ancak vali de bir çözüm yolu bulamayınca hadiseyi başkent İstanbul'a bildirir.

Selanik valisinin sadarete gönderdiği yazıya Osmanlı Arşiv belgelerinde rastlayamamakla beraber, Sadrazam Ahmed Cevad Paşa tarafından, konunun Meclis-i Vükela'ya taşınması ve meselinin burada görüşülmesi

² Gershom G. Scholem "Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönemleri [Dönmeleri]", çev. Abdurrahman Küçük, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ankara 1988), XXX, 217-244; Gershom G. Scholem, *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah*, Princeton 1973; Ilgaz Zorlu, "Selanikliler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VI, 495-496; aynı mlf., *Evet, Ben SELANİKLİYİM -Türkiye Sabetaycılığı-*, İstanbul 1998; Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara (Tarih yok); aynı mlf., "Dönme" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, IX, 518-520; Abraham Galente, *Sabetay Sevi ve Sabetaycılarının Gelenekleri*, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul 2000.

dolayısıyla haberdar olmaktayız. Belgede verilen bilgiye göre; uzun süreden beri Selanik'te yaşayan ve burayı kendilerine “vatan” edinmiş olan Avdetîlerden Şeşbeşzade Osman Efendi'nin torunu ve Ali Rıza Efendi'nin on sekiz- yirmi yaşlarındaki kızı Rabia Hanım, ilgi duyduğu Manastırlı Hacı Feyzullah adlı kişinin yardımıyla Selanik eski naibinin evine gizlice giderek “ilan-ı ihtidâ” etmiş,³ yani İslâm dinini kabul ettiğini ve “Avdetîlikten” vazgeçtiğini beyan etmiş ve hükümet güçlerine sığınmıştı. Rabia, evden kaçmasının sebebini ise Hacı Feyzullah ile evlenmek olarak açıklamıştır. Ayrıca, Rabia Hanım, ebeveyninin yanına dönmeyi kesinlikle reddetmiş ve bu yolda verilen nasihatleri geri çevirmiştir. Bu gelişmenin neticesinde valilik harekete geçmiş ve adı geçen kızın Belediye Meclisi Reisi İbrahim Bey'in evinde misafir olarak kalması sağlanmıştır. Bununla birlikte Vali, “Avdetîler İslâmiyet nâm-ı celili altında bulundukları cihetle” iki tarafın dinî inançlarının ilk bakışta birbirine uygunmuş gibi görünmesine rağmen, Avdetîlerin şimdiye kadar Müslümanlara kız alıp vermediklerine işaret etmişti.⁴ Yahudilerde nesebin kadın tarafından devam ettirildiği malum olduğuna göre o dönem için Avdetîlerin Yahudi geleneklerine bağlılıklarını sürdürdüklerini söylemek mümkündür.

Avdetîlerin, valinin de ifade ettiği gibi “İslâmiyet nâm-ı celili” altında bulunmasına rağmen, Rabia Hanım'ın “ihtida” ettiğinin belirtilmesi, Avdetîlerin gerçekten de Müslüman olmadıklarının Osmanlı Devleti yönetimince bilindiğinin açık bir ifadesidir. Rabia Hanım'ın hükümet güçlerine sığınma gerekçesi, Müslüman olan Avdetîlerin gizlice öldürüldüğüne dair olan inanışdır.⁵ Rabia Hanım, böyle bir cezadan veya evliliğine izin verilmeyeceğinden korkarak hükümet güçlerine sığınmış olmalıdır.

³ İhtidâ: Kelime-i şehâdet getirerek Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmektir (Ali Köse, “İhtidâ”, *DİA*, İstanbul 2001, XXI, 554-558).

⁴ 26 Rebiülâhır 1309 (29 Kasım 1891), Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükelâ (MV), 68/44.

⁵ Rabia Hanım'ın bu inanışını ifade eden belgeyi ileriki satırlarımızda yer vereceğiz. Ayrıca Selanik'te 1862 tarihinde meydana gelen başka bir hadiseden dolayı, devrin Selanik Valisi Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, dönemin hükümetine arz ettiği yazısında, Rabia Hanım'ın inanışını destekler mahiyettedir (BOA Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyet, 572/1). Bu mevzuu konu alan makale için ayrıca bkz. Hayrullah Cengiz, “Selanik'te Bir Avdetî Evinin Aranması Hadisesi”, *Tarih ve Düşünce*, (Mart 2004), Sayı 3, s.10-16.

Konu Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilmiş ve şu kararlar alınmıştır: Rabia Hanım, yetişkin bir kızdır ve dolayısıyla istediğini yapmakta hürdür. Her hangi bir hastalığı (daha çok zihinsel özü) ve dinî bir engeli yoksa Hacı Feyzullah Efendi'yle evlendirilmesi ve şayet düğünün Selanik'te yapılmasında sakınca varsa güvenilir bir refakatçi eşliğinde ilk vapurla İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca zabtiye nezaretinin durumdan haberdar edilerek kızın güvenliğinin sağlanması istendi.⁶

Hükümetin kararı aynı gün telgrafla Selanik'e bildirilir. Ertesi gün Selanik Valisi Mustafa Vehbi Paşa'nın cevabı gelir. Vali, çiftin evlilik töreninin İstanbul'da yapılmasının daha uygun olacağını belirtir. Zira, Selanik'te oluşabilecek tepkilerden çekinmektedir. Neticede Rabia Hanım, yanında bulunan güvenilir bir kadınla beraber polis memuru Hamid Efendi'ye teslim edilerek 18 Teşrinisani 1307 (30 Kasım 1891)'de posta vapuruyla İstanbul'a gönderilir; Hacı Feyzullah Efendi'ye ise, başka bir vapurla İstanbul'a gitmesi tenbih edilir.⁷

Rabia Hanım'ın Babasının Sadarete Müracaatı

Kızın babası Ali Rıza Efendi, bu gelişmeler karşısında, kızının evden kaçmasıyla başlayan hadiseleri ayrıntılı olarak hikâye eden uzunca bir dilekçeyi sadarete takdim eder. Ali Rıza Efendi'nin belirttiğine göre kızını kaçıran Feyzullah Efendi kendi konaklarında hizmetçi olarak çalışmakta olup kızını kandırarak bir gece gizlice evden kaçırmıştır. Kızının Selanik Alaybeyi'nin evinde olduğu haberini aldığını, evine gidip kızını sorarsa da Alaybeyi, kızın evinde bulunmadığı cevabını verdiğini, ancak ertesi günkü gelişmelerden kızın evde misafir edildiğini, bu duruma çok içerleyen Ali Rıza Efendi'nin, hükümetin kızını koruma altına almasına karşı olmadığını, ancak ailesi İstanbul'da bulunan ve dolayısıyla bekâr yaşayan bir devlet görevlisinin evinde tutulmasının Selanik halkı tarafından çirkin bir yaklaşım olarak değerlendirileceğini ve kızının iadesi için valiye bir dilekçe verdiğini, ancak olumlu bir netice alamadığını ifade eder. Bunun nedenini ise, yeni atanan valinin Selanik halkını tanımamasına bağlamaktadır.

⁶ 26 Rebiülâhır 1309 (29 Kasım 1891), BOA, MV, 68/44.

⁷ 28 Rebiülâhır 1309 (1 Aralık 1891), BOA, Yıldız Perakende Meşihat (Y.PRK.MŞ.) 3/54, lef 14 (Selânik Vilayeti'nden Sadarete)

Annesiyle bazı aile büyükleri Rabia ile görüştürülerek konakta büyüymüş biri için hizmetçilik eden bir adamla evlenmenin kendisi için zor olacağı yönünden nasihat verilmek istenmiş, ancak kız onlarla görüşmek istememişti. Bu durum Rabia'nın ailesini oldukça derinden etkilemiştir. Ali Rıza Efendi, Selanik valiliğine bu durumun dikkate alınması gerektiği üzerine bir dilekçe daha sunmuş ve bunun neticesi olarak kızı, Selanik Belediye Reisi İbrahim Bey'in evine nakledilmiştir.

Ali Rıza Efendi, kızının aile büyükleriyle görüşmemesi ve evine dönmemesinde Feyzullah Efendi ve arkadaşlarının telkinlerinin etkili olduğunu; hatta bu şahısların kendisinin, kızını öldüreceğini dahi söylediklerini ileri sürer; atalarının Osmanlı Devleti'ne çok önemli hizmetlerde bulunduğunu,⁸ kendisinin ve sülâlesinin Selanik'in önde gelenleri arasında olduğunu ifade ederek, kızının bir uşak ile evlenmesine asla izin veremeyeceğini belirtmektedir. Bununla beraber, kızının, İslâm hukukuna uygun ve "levazım-ı namûskârâne"ye" muvafık olmak şartlarıyla dilediği birisiyle evlenmekte hür olduğunu, kendisinin de her türlü maddî ve manevî yardımda bulunacağını vaatmektedir.

Ali Rıza Efendi, dilekçesinin son kısmında ise kızıyla görüşüp kendisine nasihatte bulunmak için müsaade istemekte, kızının munasip birisiyle evlenmesi için kendisine teslim edilmesini talep etmekte, kızını kandırarak kaçıran ve namusuna hâlel getiren Feyzullah Efendi'nin başkalarına da ibret olması için cezalandırılmasını talep etmektedir.⁹ Ali Rıza

⁸ Ali Rıza Efendi dilekçesinin imza yerinde "Selanikli Sürreminizadelerden" ibaresini kullanmaktadır. Bunu dilekçesinin bir yerinde bahsettiği Hasan Ağa isimli şahsın "ahfadından" geldiğine bağlamaktadır. Bu şahsı tanıtırken, II. Mahmud Han devrinde (1808-1839) "Tersane ve Darbhane Nezaretleriyle Rusûmât ve Sürre Eminliği gibi" mühim görevlerde bulunduğunu belirtmektedir. *Sicill-i Osmanî*'ye göre, Selanikli Mehmed Ağa'nın oğlu olan Hasan Ağa, şu görevleri icra etmiştir: Gümrük Eminliği, Bina Eminliği, Matbah Eminliği, Kasabbaşıklık ve Tersane Eminliği. Ayrıca Eyüp'te gömülü olduğu da yazılmaktadır (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Sebil Yay., İstanbul 1996, II, 178-179.) Bir başka kaynakta Hasan Ağa hakkında kıymetli bilgilere rastlıyoruz. Ancak burada dikkati çeken husus; Hasan Ağa'nın "bilâveled" yani evlâda sahip olmadığıdır (Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, İstanbul 2001, s. 124). Bununla beraber *Sicill-i Osmanî*'de de evlâda sahip olduğuna dair bir ifade yoktur. Dolayısıyla Ali Rıza Efendi'nin Hasan Ağa'nın "ahfadından" olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla Ali Rıza Efendi'nin, bu şahsın itibarından istifade etmek istediği görüşündeyiz.

⁹ 4 Cemaziyevvel 1309 (6 Aralık 1891), BOA, Y.PRK. MŞ., 3/54, lef, 2, Ali Rıza Efendi'den Sadarete.

Efendi tam bir şaşkınlık içerisinde. Kızının evden kaçması, hele Avdetî olmayan birisiyle evlenmeyi tercih etmesi ve belki de Avdetîlikten çıkarak Müslüman olduğunu duymuş olması, kendisini hayrete düşürmüş ve kızının eve dönmesinin yollarını aramaya itmiştir. Ancak şuna da işaret etmeliyiz ki, Ali Rıza Efendi'nin iddia ettiği gibi Feyzullah Efendi'nin konaklarında hizmetçi olduğu kanaatinde değiliz. Yaşadıkları kapalı hayat sebebiyle kendilerine yakın olacak birisini Müslüman bir unsurdan seçmeleri mantıklı gözükmemektedir. Zaten bu iddia sadece Ali Rıza Efendi tarafından ileri sürülmüş olup Osmanlı devlet görevlilerinin yazışmalarında bu iddiayı destekleyen herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.¹⁰

Ali Rıza Efendi'nin Sadarete müracaatı üzerine, Sadrazam Ahmed Cevad Paşa, bu durumda ne yapılması gerektiğini Şeyhülislâmlıktan sormuştur. Yazıda, Rabia Hanım'dan bahsedilirken bilhassa ailenin “*Avdetîlerden*” olduğuna işaret edilmiş ve onların “İslâmiyet nâm-ı celili altında bulundukları cihetle bu bâbda bir şey diyememeleri lâzım gelir ise de şimdiye kadar İslâm'dan kız alıp vermedikleri”nin altı çizilmiştir. Ayrıca Rabia Hanım'ın Selanik'te “nâib-i sâbıkın hanesine firâr ederek Avdetîlikten ibâ [razı olmama] ve i'ân-ı ihtidâ eylediğinden” ve “ebeveynine itâat etmesi hakkında mükerreren icrâ edilen nesâyihe adem-i i'tibâr ile ebeveyni nezdine gitmekten kat'iiyen imtinâ etmekte” olduğu hususuna da vurgu yapılmıştır.

Yazıdan anlaşıldığına göre, bu arada Rabia Hanım artık İstanbul'a gelmiş ve Duâgû¹¹ Edhem Efendi'nin evinde misafir edilmişti. Sadrazam, Ali Rıza Efendi'nin dilekçesi ile beraber daha önce alınan karar ve diğer bilgileri Şeyhülislâma bildirmiş ve “Şer'-i Şerife” uygun olan muamelenin

¹⁰ Ayrıca, Selanik'te askeriye başkâtipliği görevinde bulunan Ahmed Safi'nin hatıralarının bir kısmının yer aldığı *Dönmeler Âdeti* isimli eserde; Feyzullah Efendi'nin, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Tuna boyundan Selanik'e gelen göçmen zengin bir İslâm ailesine mensup olduğunu ve bu ailenin Dönmelerin hanelerine yakın bir evi kiralayarak yerleştiklerinden bahsedilmektedir (Ahmed Sâfi, *Dönmelerin Âdeti*, Yay. M. Ertuğrul Düzdâğ, 2. Baskı, Zvi-Geyik Yay., İstanbul 2002, s. 32 ve 77).

¹¹ “Dua eden, duacı” anlamındaki bu terim Osmanlılar'da saray, merkez ve esnaf teşkilatlarında dua ile ilgili görevleri yerine getirenler için kullanılan resmî bir unvandır. Duâgûlarda aranan şartlar arasında dürüstlük ve iyi ahlâk başta geliyordu. Osmanlı'nın son dönemlerinde bir çok kurumda yaşanan ahlâkî bozulma bu kurumda da kendini göstermiş zaman içinde çıkarılan fermanlarla çözüm aranmaya çalışılmıştır. (Mehmet İpşirli, “Duâgû”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 541-542).

ne olacağının bildirilmesini istemişti.¹² Şeyhülislâm, dosyayı hemen ilgili birim olan Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyeye havale etmiş ve neticede davalı ve davacıların İstanbul'da bulunmalarından dolayı, dosyanın İstanbul Kadılığı'na havale edilmesine karar verilmişti.¹³ Anlaşılan o ki, Osmanlı Devleti resmîyetinde, Avdetîleri İslâm dinine mensup kabul ettiğinden, meselenin İslâm hukuku dairesinde çözülmesi gerektiğine inanmaktaydı.

Ali Rıza Efendi'nin Şeyhülislâmlığa Müracaatı

Kurumlar arası yazışmalar devam ederken, Ali Rıza Efendi, Şeyhülislâmlığa hitaben yeni bir dilekçe kaleme alır. Bu dilekçede Feyzullah Efendi aleyhindeki iddialarını daha da sertleştirip, kızının adı geçen şahısla niçin evlenemeyeceğini şu şekilde izah eder: Kızının evlenmek vaa-diyle kandırılarak kaçırıldığını, Feyzullah'ın bu eyleminden dolayı ceza almamak için kızı Selanik Alaybeyi'nin evine götürdüğünü, Alaybeyi'nin evinde Selanik Defterdarı ve diğer bazı bekâr arkadaşlarının zaman zaman toplandıklarını, bu uygunsuzluğa karşı yapmış olduğu şikâyetle rağmen kızının İstanbul'a götürüldüğünü,¹⁴ İstanbul'a geldikten sonra kızının kendisine teslim edilmediğini, hatta kendisiyle görüştürülmediğini, konaklarında hizmetçi olan Feyzullah ile kızı arasında evlenmek için küfüv (denklik) olmadığını, zira kendilerinin asil bir soydan geldiğini, Feyzullah'ın "aslı ve nesli gayr-ı malûm ve serseri" takımından olduğunu, Rabia henüz reşide olmadığı için arzusunun dikkate alınmaması gerektiğini, kızını servet ve asaletiyle uyuşan "insanlıktan habîr ve medeniyet-i İslâmiyye'ye müntesib" birisiyle evlendirmek istediğini, konağında hizmetçi olan ve ekmeğini yiyen ama buna karşılık nankörlük edip kızını kandırarak kaçırarak birisine vermek istemediğini, devlete pek çok hizmette bulunmuş merhum Hasan Ağa'nın ahfadından bulunması cihetiyle soylu bir aileye mensubiyetinden dolayı kızını da soylu birisiyle evlendirmek istediğini ve kızının iadesi için gereğinin yapılmasını talep etmişti.¹⁵

¹² 5 Cemâziyelevvel 1309 (7 Aralık 1891), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 3, Sadaret'ten Şeyhülislâmlığa.

¹³ 18 Cemâziyelevvel 1309 (20 Aralık 1891), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 5.

¹⁴ Hemen ifade edelim ki, kızının İstanbul'a gönderilmesi Ali Rıza Efendi'nin vilâyete arz etmiş olduğu dilekçe sebebiyle değil, Ahmet Cevat Paşa hükümetinin almış olduğu karar gereğidir.

¹⁵ 7 Kanunievvel 1307 (19 Aralık 1891), BOA, Y.PRK.MŞ. 3/54, lef 4, Ali Rıza Efendi'den Şeyhülislâmlığa dilekçe.

Burada dikkati çeken iki hususun altını tekrar çizmekte fayda görüyoruz. Birincisi, Ali Rıza Efendi ve ailesinin Avdetiler'den olmasına rağmen İslâm hukukundan istifade etmek istemesidir. İkincisi ise, bazı yöneticilerin Ali Rıza Efendi ve ailesinin Avdetiler'den olduğunu bilmesine rağmen, onların şeklen tanındıkları Müslüman kimliğini kabul ederek, meselenin çözümünü de yine İslâm hukuku çerçevesinde ele almış olmasıdır. Ali Rıza Efendi'nin Şeyhülislâmlık makamına arz ettiği bu dilekçeden sonra işlemlerin hızlandırıldığını gözlemlemekteyiz. Öncelikle daha evvel Sadaret'ten gelen tezkire ve ekinin durumu İstanbul Kadılığı'na sorulmuştur. Kadılıktan gelen cevaba göre, tarafların İstanbul'da ikamet ettiklerine dair bir belgeyle, evlenmelerinde herhangi bir şer'î engel olmadığına dair oturdukları mahallenin imamı ile muhtarından alınmış "ilmuhaber" ve nüfus cüzdanlarının istenmesine karar verilmişti.¹⁶

İstanbul Kadılığı'nın kararından sonra, Ali Rıza Efendi'nin Şeyhülislâmlığa sunduğu yeni dilekçe 22 Cemaziyelevvel 1309 (24 Aralık 1891) tarihinde İstanbul Kadılığı'na havale edilmiş ve "acele" cevap verilmesi istenmişti. Kadılık dilekçeyi değerlendirerek bir gün sonra cevabını göndermişti. Kararda Ali Rıza Efendi'nin talebi, "Rabia Hanım'a Hacı Feyzullah'ın küfuv olmayacağı cihetle akd ve izdivaclarına muvafakat edemeyeceği beyanından ibaret bulunmuş ve iktiza-yı Şer'iyyesi beyan buyurulmak üzere" evrak önce Fetvahaneye¹⁷ ve oradan da, tarafların ikametgâhları Selanik Vilâyeti'nde bulunmasından dolayı Rumeli kadiaskerliğine havale edilmişti (3 Cemaziyelahir 1309/4 Ocak 1892). Ancak bilemediğimiz bir sebepten dolayı, 4 Cemaziyelâhir 1309 tarihinde dava dosyasının İstanbul Kadılığı'nda bekletilmesine karar verilmişti.¹⁸

Davanın bu ölçüde bürokrasinin çarklarına sokulması, Ali Rıza Efendi'nin oyalanarak zaman kazanılmak istenildiğini ve devlet erkânının bu evlilik olayını olumlu bir şekilde neticelendirmek niyetinde olduklarını akla getirmektedir.

¹⁶ BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 5.

¹⁷ Aynı vesika.

¹⁸ Aynı vesika. Gerek Kadılığın aldığı karar gerekse Fetvahanenin aldığı karar neticeleri belgeler hâlinde zuhur etmemiştir. Bu kararlar İstanbul Kadılığı tarafından onaylanan, makaleye konu olan evrak dosyasının içinde bulunan bir zarfın ön ve arka yüzünde yer almaktadır.

Ali Rıza Efendi'ye Destek Veren Derviş Paşa

Dava dosyası İstanbul kadılığında bekletirken sürpriz bir destek, işleri daha da karışık hâle getirmişti. Söz konusu gelişme çeşitli üst düzey görevlerde bulunmuş ve Padişah'ın takdirini kazanmış bir devlet adamı olan Derviş Paşa'nın,¹⁹ Ali Rıza Efendi'ye destek vermesiydi. Padişah'a sunduğu 5 Cemaziyelahir 1309 (6 Ocak 1892) tarihli arzdan, bu işle özel olarak görevlendirildiği, bununla beraber olayla daha önceden ilgilenmeye başladığı ve Selanik eşrafından Gazi Evrenoszadelerden Şehr-emaneti azalığında bulunan Selim Paşa tarafından elde edilen bilgilerin kendisine takdim edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 25 Cemaziyelevvel 1309 (27 Aralık 1891) tarihinde Padişah'a sunduğu diğer bir arzda, Rabia Hanım'ın kaçırılması meselesinin Selanik'te hasıl etmiş olduğu kötü tesirden bahsederek, konu hakkında bazı "ifadat ve ihbarat"ta bulunmuştur.²⁰

Derviş Paşa, Ali Rıza Efendi'nin yazmış olduğu bir "varaka"dan bahsetmektedir. Belgeler arasından çıkmayan bu vesika, muhtemelen Derviş Paşa aracılığıyla Padişah'a sunulmuştu. Paşa'ya göre, "Sürreeminizadelerden Şeşbeşzade damadı" Ali Rıza Efendi haklı olup görülmekte olan davanın da lehinde sonuçlanması gerekmektedir. Hatta Padişah'a olan yakınlığını da kullanarak İstanbul Kadılığı'nda sürmekte olan dava için "ahkâm-ı şer'iyeden muvâfık surette bu işe bir hüsn-i netice verilmesi hususunda makam-ı Meşihate emr u ferman buyurulması münasib mütalaa" olacağı görüşünü beyan etmekteydi.²¹

¹⁹ Ali Karaca, "Saray'da/Mabeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu (1839-1920), *Türkler*, Ankara 2002, XIII, 616.

²⁰ 25 Kanunievvel 1307 (6 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 6, Yaver-i Ekrem Derviş Paşa'dan Padişah'a arz.

²¹ Aynı vesika. Padişah II. Abdülhamid Han kendisine takdim edilmiş jurnallerden uygun gördükleri hakkında tahkik raporları hazırlattırmıştır. Daha sonra temas edeceğimiz gibi üç kişilik bir ulema grubunu görevlendirmiştir. Bu gruptan Kırımî-zade Mehmed Neş'et Efendi'nin tahkikat raporları yakın zamanda gün ışığına çıkarılarak basılmıştır. Bu tahkik raporların arasında Osmanlı Devleti arşivinde rastladığımız kendisine ait vesikaların tekrarları olmakla beraber tam burada kullanacağımız vesikalarda yer almayan ilginç bir belge vardır. Kırımî-zade, Ali Rıza Efendi'yi mahkemede savunan Ata Efendi'yi bizzat Derviş Paşa'nın bulduğunu, ücretini verdiğini ve hatta davayı kazanması hâlinde daha başka "mükâfatlar da" vadettiğini öğrenmiş ve bunu tahkikat raporunda Padişah'a arz etmiştir (Kırımî-zade Mehmed Neş'et Efendi, *Sultan İkinci Abdülhamîd Han'a Takdim Edilen Jurnallerin Tahkik Raporları (1891-1893)*, Yay. Reşit Gündoğdu, Kemal Erkan, Ahmet Temiz, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 88-89). Konu ile alakalı diğer tahkik raporları s. 70, 71, 85, 86.

Tesadüf müdür bilinmez ama, aynı gün Ali Rıza Efendi Şeyhülislâmlık makamına hitaben yeni bir dilekçe yazdı. Ali Rıza Efendi, daha önceki dilekçelerine cevap alamamaktan ve kızının kendisine iade edilmemesinden şikâyetçiydi. Öğrendiği kadarıyla kızının “Feyzullah” Efendi ile nikâh işlemlerinin sürmekte olduğunu, ancak kızına denk olmayan birisine kızını vermeyeceklerini Padişah’a arz ettiğini, Padişah’ın emrinin beklenmesi gerekeceğini ve bundan dolayı nikâh akdinin yerine getirilmemesini istedi.²² Anlaşılan o ki, Şeyhülislâmlık, Ali Rıza Efendi’nin dilekçesini dava dosyasının bulunduğu İstanbul Kadılığına göndermekte pek acele etmedi. Nitekim Ali Rıza Efendi’nin dilekçesinin arka yüzüne yapılan işleme göre ancak 26 Cemaziyelahir 1309 (27 Ocak 1892)’de İstanbul kadılığına gelmişti.²³

Bu arada bazı yazışmaların yapıldığı ve Şeyhülislâm Müsteşarı tarafından Padişah’ın bilgilendirildiği görülmektedir. Ayrıca Zabtiye Nazırı Nazım Paşa, Sadrazam Cevad Paşa’ya Rabia Hanım’ın İstanbul’a geldikten sonraki günleri hakkında bilgi verme gereği duymuştur. Yazıda oldukça ilginç hususlar vardır. Şöyle ki, Rabia Hanım’ın “Bâbâli Duacısı Efendi’nin” evine teslim edildikten sonra Sadrazamın emriyle babasıyla görüştürüldüğü ve nikâh işlemleri için “izinname” alındığı hâlde, Duacı Efendi’nin nikâhı savsakladığı anlaşılmaktadır.

Nazım Paşa’nın verdiği bilgilere göre, Feyzullah Efendi, 8 Cemaziyevvel 1309 (10 Aralık 1891)’da, akrabalarından Reşid ile yanına bir kadını alıp Duacı Efendi’nin evde olmadığı bir zamanda Rabia Hanımı evden alarak çıkmış; daha sonra Eski Ali Paşa civarında Akseki Mahallesi İmamı Ahmet Efendi’nin hanesine giderek Rabia Hanım’la evlenmek istediğini bildirmiş; ancak nüfus cüzdanlarıyla ilmühaberleri yanlarında bulunmadığından nikâhları kıyılanamamıştı.²⁴ Bu suretle evlenme girişim-

* Ali Rıza Efendi, Feyzullah Efendi’den bahsettiğinde “Efendi” sıfatını kullanmamaya özen göstermiştir.

²² 25 Kanunievvel 1307 (6 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 7, Ali Rıza Efendi’den Şeyhülislâmlığa.

²³ Elimizdeki belge dilekçenin bir sureti olup bu konudaki bir çok belgede olduğu gibi İstanbul Kadılığı tarafından çoğaltılıp onaylanmıştır.

* Bir nikâh akdinin yerine getirilmesi için Kadı tarafından verilen izin kağıdı.

²⁴ 28 Kanunievvel 1307 (9 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef, 9, Zabtiye Nazırı’ndan Sadarete arz.

leri başarısızlıkla sonuçlanmış ve Rabia Hanım'da, Duacı Efendi'nin evine geri dönmek istememişti. Zaptiye Nezareti, bunun üzerine Rabia Hanım'ı bir gece Polis Ahmet Efendi'nin evinde misafir etmiş; ertesi gün ise, Selânik'ten geldiğinde bir gece kaldığı Yerebatan Mahallesi İmamı'nın evine yerleştirmişti.²⁵

Nazım Paşa, Duacı Efendi'nin tarafları şimdiye kadar evlendirmemesinin sebebini, Feyzullah Efendi'nin uygun bir ev bulamamasıyla Ali Rıza Efendi'nin denklik konusundaki ısrarıyla açıklamakta ve bundan sonra nasıl davranılması gerektiğini sadareten sormaktaydı.²⁶ Sadrazam Cevad Paşa bunun üzerine, Duacı Efendinin hemen Bâbîâlî'ye çağrılarak gereğinin yapılması talimatı verdiğini acele kaydıyla Zaptiye Nazırı'na bildirmişti.²⁷ Sadaretle Zaptiye Nezareti arasında yazışmalar devam ederken, şeyhülislâm müsteşarı da Padişah'ı konu hakkında bilgilendirmişti. Bilgilendirmenin, Padişah'ın talebi doğrultusunda gerçekleştiği anlaşıyor. Aşağıda aktarılan mütalaaların, devletin en üst resmî dinî kurumunun müsteşarı tarafından kaleme alınmasından dolayı, Avdetîlere bakış açısının tespiti bakımından da ayrıca önemlidir.

Müsteşar, Rabia Hanım'ın ailesinin Selanikli Avdetîlerden olduğunu ve “Avdetîler İslâmiyet nam-ı celili altında bulundukları cihetle bu babda bir şey diyememeleri lâzım gelir ise de şimdiye kadar İslâm'dan kız alıp vermedikleri”nin altını çizerek başladığı yazısında, işin başından beri gelişen olayları özetler ve kızın babasının evliliğe karşı çıkmasının temel sebebi olarak öne sürülen Feyzullah Efendi'nin kızına denk olmadığı iddiasının, “Şer‘an kable’l-akd [akiddeden önce] mesmû’ [işitilmiş, duyulmuş] olmadığından” mahkeme edilmeye gerek görülmediğini ifade etmektedir. Ayrıca Rabia Hanım'ın evlenmesinde her hangi bir “mâni’-i şer’i” olmadığına dair Fevziye Mahallesi İmamı'nın “ilmuhaber” vermesi üzerine İstanbul Kadısının da nikâhın yapılabilmesi için “izin-name” verdiğini belirtmektedir.²⁸

²⁵ aynı vesika.

²⁶ aynı vesika.

²⁷ 28 Kanunievvel 1307 (9 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 9, Sadrazam Cevad Paşa'dan Zaptiye Nazırına.

²⁸ 10 Cemâziyelâhir 1309 (11 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 8, Şeyhülislâm Müsteşarı'ndan Padişah'a.

Müsteşar ayrıca, Ali Rıza Efendi'nin, "Duâgu Efendi[yi] görmüş ve hatırını eline almış kendi tarafına celb etmiş onun için izin-name aldıktan sonra akdin icrasını leyte ve le'allâ eleğine koymuş" olduğunu iddia etmişti. Yani, Ali Rıza Efendi, Duâgû Efendi'ye rüşvet vererek istediğini yaptırmıştı.²⁹ Müsteşar, Ali Rıza Efendi'nin isteklerini tekrarlayarak o doğrultuda bir karar alınmasını Padişah'a arzeden Derviş Paşa'nın yazısının da "iltimastan" ibaret olduğunu belirtmiş³⁰ ve dolaylı da olsa Derviş Paşa'yı suçlamıştı. Yukarıda da değinildiği gibi sadece Derviş Paşa'nın Ali Rıza Efendi'nin yanında yer alması belki onun Selanik Valiliği esnasında bu aile ile tanışmış olma veya oradaki eşrafın ricalarından kaynaklanabileceği gibi, başka ihtimalleri de gözardı etmemeği gerektirir. Müsteşar, ayrıca Ali Rıza Efendi'nin "zihin karıştırmak için düzmece bazı telgrafları" Padişah'a gönderteceğine dair haberler aldığını ve bu konuda dikkatli olunmasını tavsiye etmişti.³¹

İddialarını sürdüren Müsteşar, Rabia Hanım'ın "bakire" olmadığını işittiğinden bahsetmekte ve bu itibarla Ali Rıza Efendi'nin artık evlilik konusunda itirazının "mânâsız" kaldığını ileri sürmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Sadrazam, Duâgû Efendiyi makamına çağırılmış ve kendisine bazı tenbihatta bulunmuştu. Bunun üzerine Duâgû Efendi, Rabia Hanım'ın kaldığı eve gitmiş ve kendisine söylenenleri lisan-ı münasiple anlatmış ve evden ayrılmıştır. Buna müteakiben ev sahibi olan Mahalle İmamı, Zabtiye Nezareti'ne gelerek Rabia Hanım'ın kendisine yapılan "tebligât-ı vâkı'yayı" kabul eylediğini ve bundan dolayı bir memur gönderilerek vereceği ifadenin zabtını istemiştir. Kendisine bir memur gönderilen Rabia Hanım, Feyzullah Efendi ile evlenmek isteğiyle evden kaçtığını, ancak geleceğinin temini konusu gözetildiğinde evlenmesi uygun görülmediğinden kendisine yapılan "tebligât ve nesâyih-i mezkûreyi"³² kabul ettiğini, kendisinin "sebeb-i ihtidâsı peder ve ailesi halkının İslâmiyete yakışmayacak bazı mezhep ve i'tikâd noksanları olub ba'demâ kendilerinden emîn olmadığı cihetle onların yanına gitmeyece-

²⁹ aynı vesika.

³⁰ aynı vesika.

³¹ aynı vesika.

³² Yapılan "Tebliğât ve nesâyih-i mezkûre"nin ne olduğu belgelerde açıkça ifade edilmemekle beraber yukarıda zikrettiğimiz hususların önemli olduğu anlaşılıyor.

ğini” belirtmekte; ayrıca babasının dengi olmadığı için Feyzullah Efendi ile evlenmesine izin vermeyip başka münasip birisiyle evlenmesi görüşünde olduğunu ve kendisinin de Selanik’e dönme fikrinde olmadığına göre, babasının, İstanbul’da ikamet edebileceği iki üç odalı bir ev satın alacağını söylemiş olmasından dolayı, bu vaadinin yerine getirilmesini rica ve “sadaretçe her kimle” evlenmesi uygun görülürse razı olacağını ifade etmektedir.³³

Zaptiye Nazırı, Rabia Hanım’ın bu ifadelerini hemen Sadarete iletti. Sadrazam Cevad Paşa, bu yeni gelişme karşısında durumun farklı bir hâl aldığını gördü ve bunun kanunlara uygunluğunu Şeyhülislâmlığa sorma ihtiyacı duydu. Rabia Hanım’ın ifadelerindeki “ihtida” etme sebebi olarak babasının ve ailesinin “İslâmiyete yakışmayacak nekâis-i mezhebiyye ve itikadiyyesi olduğunu ve ba’d-ezin kendilerinden emin olamadığı cihetle yanlarına gitmeyeceği” cümlesinin ise altını çizdi.³⁴

Bu arada Ali Rıza Efendi de boş durmamakta, kızını eve götürebilmek için elinden gelen gayreti göstermekteydi. Kızının vermiş olduğu ifadenin babası tarafından bir şekilde öğrenildiği anlaşılmaktadır. Bu durum Ali Rıza Efendi’ye yeni bir dilekçe kaleme aldırdı. Hitap kısmı olmadığından hangi makama yazıldığı başlangıçta belli olmayan bu dilekçenin, kullanılan dil ve üsluba bakılarak Meşihate yazılmış olması muhtemeldir. Ali Rıza Efendi, küfûvün şer’an şart ve lüzumlu olduğu üzerinde durma ve kendi evinde uşak olarak çalıştığını söylediği bir kişiye kızını nikâhlamama yönündeki iddialarını tekrarladı. Öte yandan kızıyla yaptığı konuşmalar sonucunda onu ikna etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zira, Rabia Hanım, zikredildiği gibi, Feyzullah Efendi ile evlenmekten vazgeçmişti. Ali Rıza Efendi buna dayanarak, kızının kendisine iade edilerek “nesebine lâıyk” birisiyle evlendirmek arzusunda olduğunu, “hükûmet kerîmemi kendi marifetiyle dilediği kimseye tezvic eylesin” anlamında bir ifadesinin olmadığını, kendisinin varlıklı bir insan olduğunu, ailesini de dört yüz seneden beri Selanik’te tanınan soylu bir sülâle olmasından dolayı, kızını, “şân-ı ailemize muvâfık ve hem de şerî’at-ı garrâ-yı Ahme-

³³ 1 Kanunisanı 1307 (13 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 9, Zabtiye Nazırından Sadrazama.

³⁴ 7 Kanunisanı 1307 (19 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 10, Sadrazam Cevad Paşadan Şeyhülislâmlığa.

diyyenin nasslarına” yaraşır surette dengine lâayık birisiyle evlendirmek istediğini belirtmekte ve dilekçesini, “Cenâb-ı Allâh’ın emri ve hazret-i fahr-ı kâinât efendimiz hazretlerinin kavl ve şerâatleri mucebince küfuv ve emsâline tezvîc edilmek üzere kerîmemin kullarına teslim buyurulmasını dîn-i mübîn ve şerî’ât-ı garrâ-yı Muhammediyye nâmıyla niyâz ve istirhâm ederim” diyerek tamamlamaktadır.³⁵

Osmanlı devlet makamları arasındaki yazışmalarda Ali Rıza Efendi ve ailesinin Avdetîlerden olduğunun üzerinde ısrarla durulması; diğertaraf tan Rabia Hanım’ın, ailesinin İslâm dinine aykırı itikadî düşünce ve yaşam tarzını benimsediklerini ifade etmesi, Ali Rıza Efendi’nin, kızının iadesi için dinî gerekçeleri ön plâna çıkarmaya ve İslâmî söyleme ağırlık vermesine engel teşkil etmemiştir.

Mutlu Sona Doğru

II. Abdülhamid, bu evlilik olayına müdahale etme gereğı duymuş olmalı ki, İstanbul Kadılığında bulunan dosyanın bir suretinin çıkartılarak kendisine gönderilmesini istedi. Bu iş için de Kırımî-zade es-Seyyid Muhammed Neş’et Efendi görevlendirdi.³⁶

Daha önce II. Abdülhamid’in, Derviş Paşa’yı görevlendirdiğı ifade edilmişti. Padişah, ayrıca Kırımîzade Muhammed Neş’et, İbrahim Hakkı ve Ebülhüdâ Efendilerden bu evliliğı İslâm hukuku açısından incelemelelerini istedi. Yapılan incelemeler sonucunda nikâhlarının kıyılabilceğıne kararı verildi. Aynı zamanda heyet; Ali Rıza Efendi’nin, tarafların evlenmesine engel olarak gördüğü denklik konusunun nikâh akdinden sonra değertlendirmeye alınması gereken bir husus olduğunu ve o vakit geldiğinde de durumun Fetvahane’ye sorulmasının uygun olacağı yönünde görüş beyan etti.³⁷

İstanbul Kadısı Ref’et Efendi-zade Edhem Efendi, Padişah’ın Kırımî-zade Neş’et Efendi vasıtasıyla istediğı evrakların birer suretini

³⁵ 13 Kanunisanı 1307 (25 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 11, Ali Rıza Efendi’den Şeyhülislâmlığa.

³⁶ 18 Kanunisanı 1307 (30 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 13, Kırımî-zade Muhammed Neş’et’ten Padişah’a arz.

³⁷ BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 1, Padişah’a arz.

hazırladı.³⁸ II. Abdülhamid şüphesiz ki kendisine daha önce arz edilen evraklar ile son olarak istettiği İstanbul Kadısı'nın elinde bulunan dosyayı incelemiş ve bir karara varmıştır. Meydana gelen gelişmelere bakıldığında bu kararın tarafların evlenmesi üzerine olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak İstanbul Kadısı'nın işi sonuçlandıran yazısı, Şeyhülislâm'ın bir üst yazısı ile Padişah'a sunuldu. 5 Receb 1309 (4 Şubat 1892) tarihinde evlenen Rabia Hanım ile Feyzullah Efendi'yi ayırmak için başvuran Ali Rıza Efendi'yi Kadılık haklı görmedi. Ali Rıza Efendi'nin dava vekilleri Atâ ve Sadık Efendiler ile Feyzullah Efendi'nin Dava Vekili Ahmet Efendi'nin hazır bulunduğu duruşmada kadılık, Ali Rıza Efendi'nin denklik iddiasını "Şer'ân meşmû ve iltifâta şâyân olmadığı" gerekçesiyle reddetti.³⁹ Öte yandan Kadılık, evlenme akdinde kararlaştırılan 10 lira mihr-i muaccelenin* Rabia Hanım'a verilmesi için Feyzullah Efendi'nin vekili Ahmet Efendi'ye tenbihte bulundu; ayrıca, yine 10 lira olarak belirlenen mihr-i müeccelenin de Fetvahaneye kararı gereği 100 liraya çıkarıl-

³⁸ 29 Cemaziyelahir 1309 (30 Ocak 1892), BOA, Y. PRK. MŞ., 3/54, lef 15, İstanbul Kadısı'ndan Padişah'a arz.

³⁹ Belki bu hususa küfûv (denklik) şartına ilk değindiğimiz yerde temas etmemiz gerektiği düşünülebilirse de, artık evlilik olayının neticelendiği ve ancak bu aşamadan sonra adı geçen şartın işleme konduğu noktada şu açıklamaları yapabiliriz: Öncelikle ifade etmeliyiz ki, küfûv konusu İslâm hukukçuları arasında tartışmalı bir mevzudur. Osmanlı Devleti'nde genelde cari olan Hanefi Mezhebi yorumuna göre, evlilikte taraflar arasında şu altı maddede küfûv (denklik) aranır: 1. Soy, 2. Müslüman oluş, 3. Dindar oluş, 4. Hürriyet, 5. Servet, 6. Sanat. Sayılan bu maddelerde kadına eşit olmayan erkek ona küfûv sayılamaz. İslâm hukukçuları küfûvü ya evliliğin lüzum şartı veya sıhhat şartı olarak kabul etmişlerdir. Bu itibarla küfûvün şartlarının eksik olduğuna inanan aile büyüklerinin (velilerin) başvurması hâlinde nikâh akdini feshettirme hakkı vardır. Nitekim bu fesih örnekleri ve konu hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Mehmet Karagöz, "Osmanlı Aile Hukukunda Küfûvün (Denklik) Tatbikatı ile İlgili Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 1999, I, 127-142.

* 'Mihir', evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikâh bedeli, anlamına gelir. Bunun; Mihr-i Muaccel, Mihr-i Müeccel olmak üzere iki kısmı vardır. Mihr-i Muaccel, nikâh öncesinde kız tarafına ödenmesi gereken para veya mal cinsinden şeyler; Mihr-i Müeccel ise, erkeğin karısını boşaması hâlinde karısına o günün şartlarında kadının hayatını garanti edecek şekilde nikâhta vermeyi taahhüt ettiği para veya zinet eşyasıdır. Yani kısacası kadının güvencesi ve sigortasıdır.

dığını bildirdi.⁴⁰ Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin Efendi de alınan kararı onayladığını bildirerek durumu Padişah’a arz etti.⁴¹

Bu evlenme olayı ile ilgili olarak en son belgeye *Yıldız Maruzat Defteri*’nde rastlamaktayız.⁴² Bu defterlerde yer alan konulara, II. Abdülhamid bizzat kendi el yazısıyla değerlendirmeler yapmıştır. Evlilik olayının kısaca anlatıldığı ilgili sayfasının gerekli kısmında “Cim” harfiyle karşılaşmaktayız. Bunun anlamının II. Abdülhamid’in “bir mütalâası, bir cevabı olacağı”⁴³ olduğunu bilmekle beraber Osmanlı arşivinde bir belgeye rastlayamadığımızdan, cevabî emrin sözlü olarak verildiğini düşünmekteyiz.

Netice

Bu meşakkatli evlilik olayı yaklaşık 2,5 aylık bir süreç sonunda Rabia Hanım ve Feyzullah Efendi’nin mutluluğu ile sonuçlanmıştır. Ali Rıza Efendi ve ailesinin bu olaydan nasıl etkilendiğini ise bilemiyoruz. II. Abdülhamid ve hükümet yetkililerine gelince muhtemelen bir ilki gerçekleştirmenin sevincini yaşamışlardır.

Netice olarak Selanik valisinin, Rabia Hanım ve Feyzullah Efendi’yi Selanik’te evlendirmeye cesaret edemediğine göre, Avdetîlerin gücünden çekindiği aşıkârdır. Rabia Hanım’ın Selanik eski naibinin evine gelerek ilân-ı ihtidâ ettiğine ve bu durum resmî ağızlardan ifade edildiğine göre “Avdetîlerin” gerçekte Müslüman olmadıkları, Osmanlı bürokrasisi tarafından zımnen kabul edilmiştir. Başta Selanik Valisi’nin yazışmalarında olmak üzere “Avdetîlerden” bahsedilirken “İslâmiyet nâm-ı celîli altında bulundukları cihetle” denilerek görünüşte Müslüman oldukları hâlde o ana kadar Müslümanlarla kız alıp vermedikleri konusuna işaret edilmesi, Osmanlı bürokrasisi tarafından bu cemaatin hususiyetlerinin bilindiğini ve takip edildiğini göstermektedir.

⁴⁰ 7 Receb 1309 (6 Şubat 1892), BOA, Yıldız Mütenevvi (Y.MTV.), 59/13, lef 2.

⁴¹ 7 Receb 1309, (6 Şubat 1892), BOA, Y. MTV., 59/13, lef 1, Şeyhülislâm’dan Padişah’a arz.

⁴² 7 Receb 1309, (6 Şubat 1892), BOA, *Yıldız Maruzat Defteri*, nr. 3552, s. 31; nr. 4333.

⁴³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 7.

Ali Rıza Efendi'nin, kızını Feyzullah Efendi ile evlendirmemek için büyük bir gayretle İslâm hukukunun esaslarını kullanması ve dilekçelerinde bu esaslara sık sık yer vermesi, bu cemaatin günün cari hukuk ve görüşlerinden çok iyi istifade ettiğini göstermektedir. Öte yandan dönemin devlet adamları da Avdetîleri göründükleri şekliyle kabul etmiş ve söz konusu davayı İslâm hukuku çerçevesinde çözmüştür. Bu da göstermektedir ki, kişinin beyanı esas alınmış ve ona göre hareket edilmiştir. Rabia Hanım, Selanik'e dönmeme fikrine gerekçe olarak babası ve ailesinin İslâm dinine yakışmayacak i'tikadî noksanlarından kaynaklandığı ve bu cihetten kendilerinden emin olmadığı yönünü göstermiştir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, ilân-ı ihtidâ etmesinden dolayı ailesinin kendisine kötülük yapmasından korkmaktadır. Şeyhülislâm müsteşarının Padişah'a vermiş olduğu arzda da belirtildiği gibi, Ali Rıza Efendi kızını Selanik'e geri götürmek için rüşvet dahil her yolu denemiştir. Daha da önemlisi Ali Rıza Efendi'nin rüşvet verdiği iddia edilen Duâgû Efendi'nin bir din adamı olması ve bilhassa bulunduğu mevkiin en güvenilir makamlardan sayılması dikkat çekicidir. Derviş Paşa'nın her halükârda Ali Rıza Efendi'nin yanında yer alması kayda değer ve araştırılması gereken diğer bir husustur. Netice olarak "Avdetîler" arasında da Rabia Hanım örneğinde olduğu gibi samimi olarak İslâm dinini seçenlerin var olduğu söylenebilir.

EK: I

Pişgâh-ı mekârim-iktinâh-ı hazret-i sadr-ı azamîye
Maruz-i çaker-i kemineleridir ki,

Mukaddema Selânik'te kâin konağımızda hizmetçilikte bulunduğu sırada nasılsa kerimemin nazar-ı muhabbetini celbetmiş olan Feyzullah nâm şahıs bu kere kız ile hafiyen icra eylediği muhabere neticesinde mûmâ-ileyhayı kaçırmaya tasaddi etmiş ve bu tasaddisi üzerine kızı leylen nasılsa haneden çıkarmış olduğundan taraf-ı bendegânemden işe ıttılâ' hâsıl olup da takibine ibtidar olunduğu zaman kızın Selânik Alaybeyinin hanesinde bulunduğu haber alınmağla hemen leylen Alaybeyine müracaatla kızın iadesi talep olunmuş ise de Alaybeyi o gece kızın orada bulunduğu tecâhül gösterip ancak ertesi günü mûmâ-ileyhanın nezdinde bulunduğunu ikrar ve itiraf etmiştir. Hâlbuki hükümetce kızın muhafazasına lüzum görünmüş olsa dahi emr-i muhafazanın familyası Dersââdet'te bulunmak mülâbesesiyle hanesinde bekâr bulunan bir memura tevdi muvafık olamayacağı ve bu keyfiyetin nazar-ı âmmeye câlib-i şüphe bir çirkin muamele olacağı beyanıyla beraber kızın iadesi istirhamına dair makam-ı vilâyete takdim eylediğim arzuhâl üzerine devletlü paşa hazretlerinin Selânik'i yeni teşrif etmiş olup binaenaleyh ahvâl-ı mahalliyeye tamamıyla vâkıf bulunmamalarından mı yoksa bazı garazkârânın telkinatına itimad göstermiş olmalarından mı her neden ise kızın iadesine muvâfakat gösterilmediğinden başka kız görmek ve hizmetçilik eden bir adamın iğfâlâtıyla hane-i pederde mazhar olageldiği nâz ve naimi terk ve feda etmemesi zemininde nesâyih-i münasibe icra etmek üzere Alaybeyinin hanesine gitmek arzusunun izhâr eden kızın vâlide ve akrabasına dahi mûmâ-ileyhanın ihtilâttan memnu' olduğu beyanıyla cevap-ı redd i'ta kılınmıştır. Bunun üzerine kızın hükümetçe bir emniyetli yerde bulundurulması matlup ise ona bir şey diyemezsem de zaten bekâr olan mir-i mûmâ-ileyh ile mücerred bulunan defterdâr-ı vilâyet ve sair rûfekâsının arasına birleştikleri bir hanede bulunması halka karşı nâmûs-i âcizânemi alenen ihlâl demek olduğundan buna hiçbir vechile razı olamayacağımdan ve kızın mukteziyat-ı şer'iyenin muhafazasına daha muvâfık olan bir hâneye nakli lâzım geleceğinden bahisle ikinci def'a olmak üzere makam-ı vilâyete vuku'bulan müracaat-ı âcizânem üzerine kız Selânik Belediye Reisi İbrahim Beyin hanesine nakledilmiş ve fakat Arnavud Feyzullah nâm-ı diğer Abdullah ile ona taraf-tarlık edenlerin semere-i telkinatı olmak üzere kız güya hane-i pederde tesmîm edileceği beyanıyla vuku'bulan nesayih-i isga etmemiştir. Bir pederin ciğerparesi olan evlâdını vevlâki vadi-i peyân-ı dalâl ve iğfal olsa dahi tesmîm eylemek gibi cinâyat-ı müdhîşeye cür'et edemeyeceği evlâd sahibi bulunanların mahkeme-i vicdanında bedâheten teslim edecekleri bir keyfiyet olduğundan orasının uzun uzadıya muhâkemesine lüzum görmeyerek yalnız kızımı iğfâl ile kaçırdıktan başka maâzallah eşna'-i cinayati irtikab edeceğim zemi-

ninde bi-çârenin zihnine nasıl müthiş fikirler yerleştirilmiş ve halkın lisanına düşen bu gibi tefevvühât-ı garazkârâne şimdiye kadar her türlü lekeden ma-
sun kalan namus ve haysiyet-i âcizânemin ne yolda leke-dâr edilmiş olduğunu
enzâr-ı insaf ve merhamete arz etmek ve bu isnadât-ı şen'iyenin intikamını
cenab-ı zü'l-intikâm hazretlerine havale eylemek ile iktifa ederim. Kızımın
uşaklık eden bir adama gitmesini tecviz edememek bâbındaki mecburiyet-i
âcizânemi arz-ı huzur-i fahîmâneleri eyleyecek olursam mağduriyetimin nezd-
i samilerinde rehin-i rûtbe-i teslimiyyet olacağından eminim. Âcizleri eben-
an-ceddin bu devlet-i sermediyyü'd-devama hüsn-i hizmet etmiş ve cedd-i
emced-i hazret-i cihanbâni cennet-mekân Sultan Mahmud Han-ı Gazi haz-
retleri zaman-ı saltanatında tersane ve darbhone nezaretleriyle rûsumat ve
sürre emniyeti gibi mu'tena ve mühim memuriyetlerde bulunarak asâr-ı
muvaffakiyatı tarihe bile geçmiş olan merhum Hasan Ağa'nın ahfâdından
bulunarak memleketimde oldukça sahib-i haysiyyet ve namus bulunduğum
hâlde gençlik sevgiyle nasılsa iğfalata kapılmış olan kızımın redâet-i zâtiyyesi
ve rezâlet-i cibilliyesi nân ü ni'amıyla perverde olduğu efendilerinin kızla-
rına taarruzda bulunmasıyla müsbet olan bir adama vermekliğim Selanik'çe
olanca haysiyet ve itibar-ı âcizânemi kesr ve imha edecek bir muamele oldu-
ğunu âmme-i erbâb-ı insaf ve vicdanı teslim eder fikrindeyim. Kerimem genç
olmak hasebiyle birisiyle tehhül etmek arzusunda bulunur ve bu arzusunu
mukteziyat-ı şer'iyeye ve levâzım-ı namûskârîye muvâfık bir surette husule
getirmek ister ise kendisini dilediği ere tezvicde muhtar bırakmak ve hatta
haysiyet ve namus-i ubeydânemin istilzâm edildiği surette kendisinin refah-ı
hâl ve mes'udiyet-i müstakbelesini dahi te'min eylemek gibi hukuk-i
ebeve[y]ne şayan olan muamelâtı bendeniz her zaman icraya hazır ve âmâde
bulduğumdan evvel emirde kızımı görüp kendisine nesayih-i lâzıme-i icra
eylemek üzere müsaade buyrulmasını ve saniyen kendisinin münasib bir ere
verilmesi için âcizlerine tevdi' olunmasını ve sâlisen dahi kızımın iğfaline ve
nâmus-i âcizânemin berbâdına bâis olan merkum Feyzullah hakkında saire
misâl-ı ibret olmak üzere muamelât-ı lâzıme-i kanuniyyenin icrasını adalet-i
müselleme-i cenâb-ı hidiv-afhamîlerinden istirham ve rica eylerim. Her hâlde
emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fi 4 Cemâziyelevvel 309 ve fi 23 Teşrinsani 307

Bende

Selanikli Sürreeminizadelerden

Şeşbeşzade damadı

Ali Rıza

Aslına mutabıktır

[mühür] Kadı-ı Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye

EK II

Bâbîâlî

Daire-i Sadâret-uzma Mektubî Kalemi

Aded 177

Taraf-ı vâlâ-yı fetvâ-penâhiye,
Ma'ruz-i bende-i dîrîneleridir ki,

Selânik'te mutavattın avdetilerden Şeşbeş-zade Osman Efendi'nin hafidesi ve Ali Efendi'nin kerimesi Râbia'nın münâsebet peyda etmiş olduğu Manastırlı Hacı Feyzullah'ın delaletiyle nâib-i sâbıkın hânesine firâr ederek avdetilikten ibâ ve ilân-ı ihtidâ eylediğinden ve ebeveynine itâat etmesi hakkında mükerreren icra edilen nesayihe adem-i itibar ile ebeveyni nezdine gitmekten kat'iyen imtina etmekte olduğundan ve mezburenin bu firardan maksadı merhum Hacı Feyzullah ile tezevvüden ibaret olup avdetiler İslâmiyet nâm-ı celili altında bulundukları cihetle bu babda bir şey diyememeleri lâzım gelir ise de şimdiye kadar İslâm'dan kız alıp vermediklerinden bahs ile ne muamele olunmak lazım geleceği Selânik vilâyet-i celilesinden bâ-tahrirat istifrar edilmesine ve sûret-i iş'ara göre merkumenin on sekiz-yirmi yaşında bir reşide ve fâile-i muhtar olduğu anlaşılmasına binanen Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'ca verilen karar vechile bir gûna mahzur-ı mahallî ve mâni-i şer'î olmadığı hâlde merkumenin tâlibe olduğu Manastırlı Feyzullah ile akdi icra ettirildikten sonra ve orada akdinde mahzur olduğu takdirde akdi burada icra ettirilmek üzere vâsita-i mü'temine ile Dersaadet'e gönderilmesi bâ-telgrafname vilâyet-i müşarünileyhaya ve kızın vürudunda ale'l-usûl me'mende misafir edilerek keyfiyetin iş'arı zabtiye nezaret-i behiyyesine tavsiye edilmiş idi. Vilâyet-i müşarün-ileyhaden cevaben gelen tahriratta akdin buraca icrası şîme-i maslahata daha muvâfık olacağı cihetle bir kadınla bir polise terfikan zabtiye nezaretine gönderildiği ve talibi olan Hacı Feyzullah'da diğer vapurla Dersaadet'e azimet etmesi ihtar ettirildiği izbar ve mûmâ-ileyhanın vürud ettiği beyanıyla icabı nezaret-i müşarünileyhaden cevaben istiş'ar olunması üzerine mûmâ-ileyhanın usûlü vechile duâgû efendinin hanesine i'zâmı nezaret-i müşarün-ileyhaya bildirilmiş ve tahrirat-ı cevabîyye mebhûsun-anhâ kızın pederi Ali Rıza Efendi tarafından bazı istid'ayı havi bu kere verilen arzuhâl ile beraber savb-ı âlî-i fetva-penahilerine gönderilmiş olmağla mukteza-yı şer'-i şerife tevfikân muamele-i lazıminin icrasına himem-i aliyye-i meşihat-penahileri derkâr buyurulmak bâbında emr ü irade hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 5 Cemâziyelevvel sene 1309 ve fî 25 Teşrinsâni sene 1307

Sadrîâzam Cevad

Aslına mutabıktır

(mühür) Kadı-ı Darü'l-hilâfeti'l-aliyye

Kaynak: BOA, Y.PRK.MŞ, 3/54, lef 3.

EK III

Dâim budur Hak'dan niyazım
 Âfiyetle serîr-i saltanatında daim ola padişahım
 Şevketlü efendim hazretleri,

Selânik'te avdetilerden Şeşbeşzade Osman Efendi hafidesi ve Ali Efendi kerimesi Râbia bâliğa olduğu hâlde nâib-i sâbıkın hanesine firar ederek bu firardan maksadı Manastırlı Hacı Feyzullah ile tezevvüden ibaret olup avdetiler İslâmiyet nâm-ı celili altında bulundukları cihetle bu bâbda bir şey diyememeleri lazım gelir ise de şimdiye kadar İslâm'dan kız alıp vermediklerinden bahisle ne muamele olmak lazım geleceği Selânik valisinden ba-tahriyat istifsar olundukta taraf-ı sadarettin suret-i iş'ara göre merkumenin on sekiz-yirmi yaşında bir reşide-i faile-i muhtare olduğu fehmi olunmuş binaenaleyh Meclis-i Mahsus-i Vükelâ'ca verilen karar vechile bir gûna mahzur-i mahalli ve mâni-i şer'î olmadığı hâlde merkumeyi tâlibi Feyzullah'a akdini icradan sonra ve orada akdinde mahzur olduğu takdirde burada icra ettirmek üzere vâsıta-i mu'temine ile Dersaadet'e gönderilmesi ba-telgraf valiye iş'ar [ve] vali dahi cevaben Deraliyye'de akdin icrası şîme-i maslahata daha muvafık olacağı cihetle bir kadın bir de bir polise terfikan zabtiye nezaretine götürüldüğü ve Feyzullah dahi vapur-i aher ile Dersaadet'e azimet ettirildiği ve mumaleih vürudunda usûlü vechile duâgû efendi hanesine i'zamı zabtiye nezaretine bildirilmesi üzerine vürudunda hane-i duâgûya misafir verilmiştir. Badehu pederi tarafından verilen istida ile bu kere verilen arzuhal Bâb-ı Fetvâ'da İstanbul kadısına havale kılınmıştır. Hâlbuki istidaların hülâsa-i meâli kızına Feyzullah küfuv değil demeden ibârettir. Küfuv değil davası şer'an kable'l-akd mesmû' olmadığından muhâkemelerine bed' olunmamıştır. Velâkin kızın sâkine olduğu Fevziye Mahallesi imamı mâni-i şer'îsi olmadığına dair ilmuhaber vermesi üzerine İstanbul kadısı da akdölünmesine izinname vermiştir. Mesmû'-i âciziye göre kızın babası duâgû efendi[yi] görmüş ve hatırın eline almış kendi tarafına celb etmiş onun için izin-nâme aldıktan sonra akdin icrasını leyte ve le'alla eleğine koymuş. Fakirin zannına göre bu maddenin siyasete müteallik ciheti yoktur ve Derviş Paşa'nın varakası iltimastan ibârettir. Mesmuuma göre kızın babası tahdiş-i zihn için etraftan masnu' telgraflar[1] atabe-i ulyâya verdirecek imiş. Hakikat-ı hâl bu minvâl üzere olduğu ma'ruzdur.

10 Cemaziyelahir 1309

E'd-dâi
 Müsteşar-ı Meşihat
 (Mühür)

[DERKENAR]

Mezbure Râbia bakire olmayıp seyyibe olduğu mesmûum olmağla pederinin bu bâbda itirazı mânasız gibi zannolunduğu ma'ruzdur. Bu hususa dair dâilerine tahkiki havâle buyurulan evrak leffen takdim kılındı.

Kaynak: BOA, Y.PRK.MŞ, 3/54, 1ef 8.

EK IV

Selânikli Şeşbeşzade Osman Efendi damadı Ali Rıza Efendi kerîmesi Râbia Hanım'ın zevc-i meşru'u el-hac Feyzullah Efendi küfüvvü olmadığı cihetle akdin feshiyle beynlerinin tefriki mûmâileyh Ali Rıza Efendi dâva ve ale'l-usûl zabt ettirerek tarafeynin cânib-i celil-i Fetvâhâne'ye irsal ile zabt mucebince tasaddi eylediği kifâet dâvası şer'an mesmû'a ve iltifâta şayi' olmadığı mumaileyh Ali Rıza Efendi'ye izafetle vekil-i müseccelleri Ata ve Sadık Efendilere tefhim ve mucebince bi-vech-i şer'î muarazadan ba'de'l-men' hin-i akidde tesmiye olunan on lira mihr-i muaceli zevcesi mezbure Râbia Hanım'a edâya mezbur el-Hac Feyzullah Efendi'nin vekili Ahmet Efendi'ye tenbih ve mihr-i mü'eceli olan on liranın dahi yüz liraya iblâğı Fetvâhâne kararı iktizasından bulunduğu cihetle yüz liraya iblâğ olunmuş ve cereyan-ı muamele de vech-i ma'ruzdan ibaret bulunmuş olmağla ol-bâbda emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 7 Receb sene 1309

(Mühür)

Kadı-ı Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye

Kaynak: BOA, Y.MTV. 59/13.

“MARRIAGE A GIRL OF THESSALONIKI, CONVERTED TO ISLAM
FROM AVDETİ”

Abstract

An interesting story which ended with marriage emerged in a short time between Feyzullah Efendi, a young muslim man and his beloved Rabia Hanım, a member of Avdeti Community in Thessaloniki in the last quarter of 19th century is evaluated in this article. This case in which Otoman Legal Offices and high bureaucracy included indicates the official approach of Ottoman State to the Avdeti Community and the situation of it in Ottoman legacy and social system rather than a simple love affair between two individuals.

Keywords

Thessaloniki, Donmeh, Lady Rabia, Ali Riza Efendi, Dervis Pasha, Sultan Abdulhamid II, Shaikh al-Islam